

A FELSŐOKTATÁSI EXPANZIÓ ALAKULÁSA ROMÁNIÁBAN A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

KATONA PÉTER
KOCIS IZABELLA

Összefoglalás

Az 1989. decemberi rendszerváltás Romániában is, mint más posztkommunista országban az oktatási rendszer reformjával kecsegtetett az értelmiségi elit szemszögéből. Utólag derült ki, hogy a modernizálódás útjára lépett országban a rendszerváltásban résztvevő politikai elit legfontosabb tevékenysége a hatalom átmentés és identitáskeresés volt a 90'-es évek első felében. A feltornyosult továbbtanulási igények és a globalizáció az ajtón kopogtatott már, de a politikum nem nyitott ajtót időben, mivel nem ismerte fel a kopogtatót. Ebből kifolyólag a hátsó és oldalajtókon próbálkoztak a kopogtatók, és végül az ajtó kinyílt.

A legitimitásválságot kihasználva gombamód szaporodtak a felsőoktatási vállalkozások és semmitől nem riadtak vissza. Tudták, hogy mit akarnak, és találtak is rá törvényes utat. A kormánynak évekbe tellett, amíg válaszolni tudott a folyamatra, majd felismerve az előnyöket a szolgálatába állította a folyamatot.

Tanulmányomban a felsőoktatás helyzetfeltárására teszek kísérletet a rendszerváltást követő időszakra. Az eltelt időszakban a globalizálódás hatására a felsőoktatásba is jelentős változások következtek be Romániában, ahol még mindig van tennivaló főleg a kisebbségi felsőoktatási intézmények falain belül.

Kulcsszavak: felsőoktatási expanzió, hallgatólétszám, diverzifikáció, felsőoktatási intézmények, oktatásfejlesztés.

JEL: M41

The Development of the Expansion of Higher Education in Romania After the Transition Period

Abstract

The new political regime after the revolution in 1989 in Romania, as in other post-communist countries, promised reform of the educational system from the point of view of the intellectual elite. As it later turned out, in the early 1990's, the most important preoccupation of the political elite which played an important role in the transformation of the political regime in the country set on the path of modernization was preservation of political power and search of identity. The ever-growing need for higher education and globalization was knocking on the door, but politics did not answer in time, because it didn't recognize the knocker. That is why knockers tried side doors until the door finally opened.

Taking advantage of the lack of legal boundaries, the private institutions of higher education appeared one after the other and nothing scared them off. Their owners knew what they wanted and they always found legal ways to do it. The government took years to react to this process and recognizing its advantages, to turn it to its own service.

In our study we make an attempt to present the expansion of higher education in Romania in the period following the change of the political regime in 1989. Since then there have been significant changes in higher education due to the effects of

globalization. The educational system has gone through many changes, but there is still a lot to do, especially within the walls of Higher Education institutions of the minority.

Keywords: *expansion of higher education, number of students, diversification, higher education institutions, educational development*

Bevezetés

A versenyképes és fejlődni akaró gazdaságok számára fontos, hogy oktatási rendszerük eredményesen működjön. Ennek érdekében a mindenkori kormányzatoknak érdeke lehet, hogy az oktatási rendszer egészéről információkat gyűjtsön, az eredményeket megvizsgálja és mindezek függvényében fejlesztéseket eszközöljön bizonyos területeken (Lannert, 2010).

Kozma Tamás 2004-ben a *Kié az egyetem?* című könyvében választ találunk többek között arra is, hogy miért növekedett meg az igény a felsőoktatás kutatásra. Tömören felsoroljuk ezeket az indítékokat a szerző gondolataira támaszkodva (Kozma, 2004).

1. Az oktatási rendszer átfogóvá válik. Az oktatásügy növekszik, kiterjed, tágul, így fokozatosan az egész oktatásügy a kutatás tárgyává válik.
2. Közösségi szerep: megnövekszik a felsőoktatás közösségszervező- és térszervező hatása. Megnövekszik a felsőoktatás szimbolikus (hagyományteremtő, önazonosító) hatása.
3. Politikai szervezőerő. Az egyetemnek kiemelt szerepet szentelnek az egykori diákmozgalmak résztvevői, szervezői, akik mára bekerültek a politikába, és politikai, kulturális, tudományos, kutatási prioritás a rendszerváltás óta a hely, ahol felnőttek: az egyetem.
4. Kétségkívül az oktatás és napjainkban a felsőoktatás meghatározó gazdasági szervező- és hajtóerő (innováció, turizmus, kereskedelem).

A felsőoktatási expanzió társadalomtörténeti oktatásügyi és tudománypolitikai folyamat, amely a középfokú oktatás és szakképzés expanziójára épül rá (Kozma, 2003).

Fuller és Rubinson (Fuller – Rubinson, 1999 a, idézi: Polónyi, 2013) két elmélettel magyarázza a felsőoktatás tömegesedését.

- (1) A társadalmi hovatartozás újratermelésének elmélete szerint az oktatás elsődleges feladata a társadalmi osztályok újratermelése. A posztoszocialista országokban robbanásszerű jelenség volt a kiszélesedő középrétegek természetes törekvése gyermekeik diplomához juttatásáért.
- (2) A státuszkonfliktus elmélet szerint az oktatás fő feladata, hogy felvértezze az egyént az álláskeresésre (tudás, képesség stb.). Az egyes társadalmi csoportok versengenek versenytársaikkal, hogy magasabb iskolázottságot érjenek el. Ez oktatási expanziós spirált eredményez. A gazdaság igényei a felsőoktatás struktúrájára is jelentős hatást gyakorolnak. Ehhez hozzáadódik napjainkban a továbbtanulási igény, amely a tömegesedést ösztönzi (Polónyi, 2000).

A kutatások azt igazolják, hogy napjainkban az oktatás nemcsak gazdasági célokat szolgál (Polónyi, 2013).

Meyer (Meyer, 1980 idézi Kozma, 1994) azt mondja, hogy a különböző államok oktatási rendszerei úgy közelednek egymáshoz, mint a ahogy termelési és politikai rendszereik globalizálódnak.

Meyer feltételezései (Meyer, 1992, idézi: Kozma, 1994) később be is következtek, miszerint a globalizálódás egyik összetevője az expanzió, és ez valamennyi társadalom

jellemző magatartásává fog válni, amely a kormányzatokat nyomás alá helyezi, hogy az iskolázást és az oktatásügyi ellátást egyre hosszabb időszakra terjessze ki.

Kozma szerint az iskolázási igények növekedését hasonlóan más társadalmi magatartásformák változásaihoz a nyújtott S-görbével lehet ábrázolni és három szakaszt különböztetünk meg: stagnálás (szórványos iskolázási igények), ugrásszerű növekedés (a jelenség politikai közbeszéd tárgya) és telítettségi szinten való stagnálás. Újdonságnak számít a különböző iskolafokok iránti igények közötti összefüggés, éspedig a különböző fokozatok iránti igények gerjesztik egymást. A kormányzat reagálása az igények kielégítését célozza meg, amellyel a különböző iskolafokok expenzióját segíti elő. Az oktatás tömegesedése ott valósul meg, ahol a teljes oktatási rendszert kiépítik (Kozma, 1998).

Az alfabetizáció, majd később a szakképzés kiterjesztése a fejlődő országokban a globalizáció hajtóereje, amely folyamatosan a felsőoktatásra is kiterjed. A technikai fejlődés maga után vonja a tudást igénylő ágazatok kiterjedését, ami az oktatásra is kihatással van. Kozma szerint az expanzió nem önmagáért van (Kozma, 1994).

A felsőoktatási tömegesedésének okait Polónyi István a következőkben látja (Polónyi, 2013). Ezek elsősorban közgazdasági szemszögből figyelnek a folyamatra. A továbbtanulás egyéni és társadalmi haszon. Az egyének mindaddig racionális felsőfokon továbbtanulni, amíg ebből kifolyólag magasabb jövedelemhez jut, mint alacsonyabb iskolázottsággal, és ez az eredmény meghaladja a diploma megszerzéséhez szükséges ráfordításokat.

Az államnak azért éri meg az expanziót támogatni, mert attól olyan externális hozamokat remél, amelyek magasabbak a ráfordításoknál. Szociológiai és politológiai magyarázat miszerint a feleslegessé váló ifjúsági munkaerő számára helyet kell biztosítani az oktatási rendszerben (Polónyi, 2013).

Kiegészítő vagy ezzel vitakozó értelmezésnek bizonyul az a tény miszerint Európában a 60'-as és 70'-es évek fordulóján számos országban kormányra került szociáldemokrata politikai irányzat célkitűzései között a közös iskolák megvalósítása is szerepel, amely az általános és egyenlő iskolázás színterévé válik (Kozma, 1998, Polónyi, 2013).

Továbbtanulási igényeket gerjeszthet az anyanyelv használat, politikai érdekképviselet, amely többszörözi a regionális/lokális elit mögötti hatalmi nyomatókat. A továbbtanulási igények és a kisebbségi joggyakorlás összekapcsolódhat a lokális/regionális fejlesztés igényeivel is. Ezeket képviseli a lokális/regionális elit, amelynek törekvései a felsőoktatási intézmények felé mutatnak, vagyis ezek az intézmények válnak a politikai törekvés központjává és helyszínévé. Mindez sajátos politikai felhajtóerőt képez. A helyi értelmiségiek az elit fontos csoportjai, akik nélkül elképzelhetetlen az intézményfejlesztés és tervezés (Kozma, 2003).

Kiegészítő magyarázatnak minősül Polónyi István szerint az iskolázás iránti igények tömeges mérete és korlátlanul látszó növekedése, amely a jóléti állam eredménye: túltermelési válság az igények területén. A középosztályosodás tipikus velejárója az iskolázás túlfogyasztása, ami Európát a 60'-as évektől jellemzi. Ehhez hozzájárulnak még az egyes kisebbségi csoportok, a nők bekerülése az oktatásba (Kozma, 1998, Polónyi, 2013).

A felsőoktatási expanziót a XX. század közepétől a gazdasági igények, a háború utáni fellendülés (1945-1950), a tudományos és technikai forradalom (1960-1980) és a tudásgazdaság szívo hatása (1990-2000) eredményezték (Polónyi, 2013).

Jónasson és Kozma 2004-ben (Kozma, 2006) az expanzió fő okaként a tömegesedést nevezi meg, amely társadalmi igénynövekedéseként az oktatáspolitikára gyakorolt hatásával kikényszeríti a hálózat szélesítését, átalakítja a rendszert.

Gábor és Dudik szerint a nyugat-európai országokban a felsőoktatás expanziója a 60'-as évek végén indult meg szoros összefüggésben társadalmi közeposztályosodásával, amelyek közül a legfontosabb tényezők a technikai átalakulás, a humán erőforrások előtérbe kerülése, a jövedelmek és az életszínvonal kiegyenlítődése a munkásosztály és a hagyományos közeposztály között. Ezt továbbá a reálbérek nagyarányú növekedése és ebből kifolyólag a fogyasztási struktúra nagyarányú átalakulása követte.

Megváltozik a települések ökológiai szerkezete, jellemzővé válik a szuburbanizáció, ahol a szomszédok válnak a családok modelljévé, a nagycsalád és rokonság szerepe háttérbe szorul. Ebben az új környezetben eltűnnek az osztályok közötti különbségek. Az életstílus változása a fogyasztói struktúra és a települések ökológiai szerkezetének változása maga után vonja a családtervezésbeli és továbbtanulás terén is az igények megváltozását a munkásosztály részéről is (diploma a gyerekeknek). Ezt segítette a gazdasági szerkezetváltozás, ahol nő a diplomások iránti igény (Gábor – Dudik, 2000).

A poszt-szocialista társadalmakban 1989-ig csak előpolgárosodásról beszélhetünk (Kemény, 1991 idézi: Gábor – Dudik, 2000).

„Az oktatási rendszer és különösen a felsőoktatás a demokratikus államokban nem a gazdaság igényeihez, sem a munkaerőtervekhez, hanem elsődlegesen a szolgáltatást igénybevevők preferenciájához igazodik.” (Lukács., 2002).

Coombs szerint (Coombs, 1968, idézi: Lukács, 2002) az oktatás iránti kereslet a második világháború óta nem igazodik a gazdaság elvárásaihoz, sokszorosan felülmúlja a rendelkezésre álló forrásokat, ugyanakkor az államok nem képesek ellenállni a kereslet növekedésének. Lukács szerint a helyzet az óta csak méreteiben változott, alapjában nem.

A felsőoktatás iránti kereslet növekedésének okai között említhető, hogy növekszik azon polgárok száma, akik gyerekeiknek felsőfokú diplomát szeretnének és ezt meg is tudják fizetni. Pénz és szabadidő kérdése, hogy valaki diplomát szerez vagy nem, még ha nem is a neki megfelelő pályán fog elindulni, vagy egyáltalán el sem indul a pályán. Ehhez mindenkinek joga van egy demokratikus országban (Lukács, 2002).

Timár és Polónyi, 2001-ben tett megállapítása, hogy a tudásgyárak papírgyárrá alakulnak akár a központi munkaerő-tervezés nem vált be Lukács szerint, mert a népgazdasági igényt nem sikerült soha jól kiszámítani (Lukács, 2002).

2013-ban Polónyi már átalakult tudásgyárról ír és megállapítja, hogy az expanzió elsősorban nem gazdasági célokat szolgál, hanem a felsőoktatási szolgáltatást igénybevevők opcióján múlik (Polónyi, 2013).

A probléma Lukács szerint nem a tömegekkel van. A probléma az, hogy a rendszernek is alkalmazkodnia kellene a változásokhoz, ami az óta meg is történt.

A felsőoktatási rendszerek diverzifikált és differenciált intézményei képesek az igénybevevő hallgatók széleskörű elvárásainak eleget tenni. Ezek az intézmények az expanzió hatásának vannak kitéve, ezért alkalmazkodniuk kell a megváltozott társadalmi-gazdasági feltételekhez és a szolgáltatást igénybevevők igényeihez (Vlăsceanu – Hânceanu, 2012).

Számos kutató szerint (Kozma, 1998, Lukács, 2002, Polónyi, 2013) az expanzió világhíresség, nem politikai akaratok függvénye, azaz állam nem gerjesztője a keresletnek, ez a jelenség a mindenkori kormányok elhatározásától függetlenül, akár azok ellenére is megindulhat. Ez a folyamat társadalmi kihívás, amelyre a kormányoknak így vagy úgy válaszolniuk kell.

A globalizáció hatása a felsőoktatásban új kihívásként, lehetőségként jelenik meg (oktatás, kutatás, innováció, mobilitás stb.). Ugyanakkor a globalizációt támadásként is felfoghatjuk a nemzeti kultúra és autonómiaellen (Altbach et al., 2009).

A felsőoktatás kiterjedése régiókban késve a nemzetközi mintákat követve valósult meg (Kozma, 2003).

A felsőoktatás klasszikus főszereplői az állami bürokrácia, az akadémiai oligarchia és a piac (Mandel, 2005; Teichler, 2008).

Az aktorok száma fokozatosan bővül a rendszer komplexitásának függvényében: menedzserek, külső érdekcsoportok v. stakeholderek stb. jelennek meg (Mandel, 2005).

Régiókban az 1989-1990-es rendszerváltás óta a tét a felsőoktatás irányítása: ki irányítsa a felsőoktatást az állami bürokrácia vagy az akadémiai oligarchia. A mérleg nyelve hol ide, hol oda billen (Mandel, 2005).

Véleményünk szerint az oktatásfogyasztók és a munkaerőpiac igényeit mindenkor szem előtt kell tartani, hogy ez az egyensúlyhelyzet fenntartható legyen.

Anyag és módszer

Jelen tanulmány célja, hogy a felsőoktatási expanzió folyamatát vizsgálja a rendszerváltás utáni időszakban, Romániában. Ehhez szükségesek a felsőoktatás kiterjedését megelőlegező folyamatok feltárása. Gondolunk itt az általános és középiskolázás általánossá tételére, amelyre a felsőoktatási expanzió épül rá természetszerűleg. Az oktatáspolitikai válaszok figyelembevételét úgyszintén fontosnak tartottuk górcső alá venni.

A tanulmány megvalósítása céljából számos oktatáskutatással kapcsolatos kiadvány elemzésére került sor. A hazai (magyarországi) kiadványok mellett román és angol nyelvű oktatáskutatási eredményeket is elemeztünk.

A romániai Nemzeti Statisztikai Hivatal¹ kiadványai: a statisztikai évkönyvek.

Eredmények

A felsőoktatás kiterjedése Romániában a rendszerváltás utáni időszakban

1989-ben az ország nagyon rossz helyzetben volt, amit a gazdasági válság, a nép elszegényedése és a politikai rendszer demokratizálódásának hiánya jellemzett. Mindez többek között a totalitárius ideológiának megfelelő antidemokratikus kormánypolitikának volt köszönhető. A kormányzat kisebbségpolitikája nagyon mély szintre süllyedt, mivel a nemzetiségi homogenizáció érdekében minden eszközt bevetett. A leghatékonyabb eszköz ezek közül a nemzetiségek kultúrájának, ezen belül az anyanyelvi oktatásnak az elsorvasztása volt, amit már a 70-es években Ceaușescu neosztalinista tézisei hirdettek (Böröcz, 1992).

A helyzet kilátástalansága vezetett el az 1989-es, decemberi véres rendszerváltáshoz, ami sokak szerint csak rendszerváltás volt, mert a hatalom átmentése sikeresen megtörtént a szemfüles politikai elit által. A történetek hatása az ország gazdaságának mélyrepülésében és a demokratizálódás sikertelenségében nyomon követhető napjainkig, mindannak ellenére, hogy jelentős változások történtek a rendszerváltás óta eltelt években (pl. NATO és EU-tagság).

A felsőoktatás kiterjedése a fejlett demokratikus államokban jóval előbb a 60-as években elkezdődött, amit most Kozma szerint (Kozma, 2004) foglalunk össze.

A felsőoktatás tömegesedése és a felsőoktatási expanzió összekapcsolódó fogalmak, amelyeket ritkán választanak külön a kutatók, mivel nehéz az egyik hatást

¹ Institutul Național de Statistică=INS, továbbiakban NSH

megkülönböztetni a másiktól. A folyamattal kapcsolatban két fogalmat kell tisztázni mindjárt az elején: a tömegesedés (massification angolul) a folyamat társadalmi összetevője, míg a tágulás kiterjedés, expanzió az intézményekre vonatkozó folyamatot jelöli.

Általánosságban elmondható, hogy a felsőoktatás kiterjedése a globalizáció hatása és az expanzió a globalizálódás hajtóereje.

Véleményünk szerint a felsőoktatás tömegesedése főként a továbbtanulási igények megnövekedésével magyarázható ilyen vagy olyan okokból, amit már a bevezetőben tárgyaltunk. Az oktatáspolitikai kontinentális oktatási rendszerekben az intézményeken keresztül válaszol ezekre a kihívásokra, ami a legtöbb esetben az intézményrendszer vertikális és horizontális tágulását eredményezi.

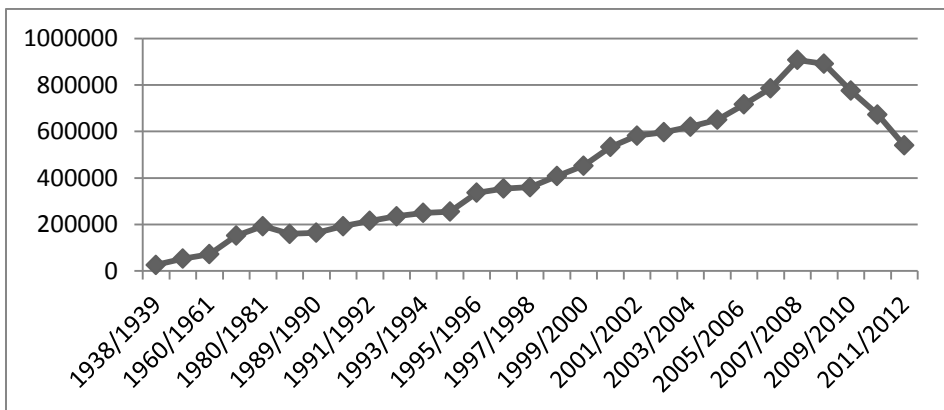
Ezt számos kutató is megerősíti. Hrubos (Hrubos, 2002) azt jegyzi meg, hogy: „a felsőoktatás tömegessé válását kísérő strukturális változások egyik alapvető eleme az intézményrendszer differenciálódása és diverzifikálódása. A felsőoktatás ilyen típusú átalakulással kívánt alkalmazkodni a gazdaság és a társadalom igényeihez: az egyre heterogénebb összetételűvé váló hallgatói tömeg motivációi, előképzettségei, karriertervei, a korábbinál változatosabb munkahely kínálat mind erre ösztönözték”.

Ennek ellenére 1990 előtt Közép- és Kelet-Európában a felsőoktatási expanzió trendje nem követte a fejlettebb Nyugat-Európát ebben a tekintetben. Ez abban is meglátszik, hogy a továbbtanulás iránti igények a volt kommunista blokk országokban, így Romániában is az 1990 előtti időszakban megnövekedtek, amit a helyek függvényében a többszörös túljelentkezés is jól jelzett (Reisz, 2009).

A szocialista kormányzat 1989 előtt a gazdasági válsággal volt elfoglalva, a 80-as években épp a kultúra és ezen belül az oktatás finanszírozásának elmaradása jelentett problémát. Az értelmiségi réteg ellehetetlenítése, sakkban tartása volt a politikai rendszer demokratizálódásának fékezése. A 70-es években megindult hallgatói létszámnövekedés a 80-as években megtorpan, sőt csökkenés tapasztalható (1980/1981-es tanévben 192.769 hallgatóról 159.798 hallgatóra csökkent az 1985/1986-os tanévben).

A rendszerváltás után közvetlenül a kormányzat a hatalomátmentéssel, identitáskereséssel volt elfoglalva, és nem volt érdekelt az expanzió finanszírozásában, annak ellenére, hogy a társadalom részéről az oktatási rendszerre hatalmas nyomás nehezedett a felgyülemlett továbbtanulási igények miatt. Generációk jelentős tömegei maradtak ki a rendszerváltás előtti években a felsőoktatásból, többen a már ismertett okok miatt. A túljelentkezés az állami felsőoktatási helyekre jelentős volt a 90-es évek elején és az is maradt számos tudományterületen még hosszú ideig (pl. 1997-ben a Kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Földrajz Karán, a magyar vonalon a felvételizők a meghirdetett 20 helyre összesen 157-en jelentkeztek, Katona megjegyzése).

A magánszektor ezt az óriási igényt próbálta kielégíteni a rendszerváltás utáni években, ahol nem mindig a minőség volt a fő szempont. Ez sok kritikát szült úgy a kormányzat, mint az oktatáskutatók részéről. Az időszak magánegyetemeit az a kritika érte, hogy elsődleges céljuk volt a profit megteremtése a tulajdonosok, az adminisztrátorok és a tanárok számára. Elgondolkodtató, hogy az 1990-1993 közötti időszakban 66 magán felsőoktatási intézmény jött létre, amiből ma már csak 25 létezik, amikor a magánegyetemek száma 51 (Reisz, 2009).

1. ábra: A hallgatólétszám növekedése Romániában 1938-2013 között

Forrás: Rădulescu 2006, NSH, 2010 (Anuarul Statistic al Romaniei) alapján kiegészítve Katona, 2013 szerkesztése

Az állami szektor oktatói másodállásban hozták létre a magánszektort a felsőoktatásban, amely 1992-re az egyetemi karok 50,1%-át, a hallgatók 14,6%-át tette ki (Reisz, 1992 idézi Setényi, 1992). Geigert idézi Setényi, amikor azt írja: „ahol az állami felsőoktatás kiterjedtsége és befogadóképessége korlátozott ott a magánszektor elégíti ki a felsőoktatás iránt megnövekedett társadalmi igényeket. Ahol az állami és magánintézmények megegyező jogállással bírnak, ott a két szektor párhuzamossá válik. Ahol a társadalom kulturális csoportjainak hatalmukban áll elkülönült, és a többivel egyenlő felsőoktatási intézmények felállítása, ott a magánszektor a kulturális különbözőség hagyományait jeleníti meg (Geiger, 1992 idézi Setényi, 1992).

Ez a három megállapítás jellemző a román felsőoktatásra a rendszerváltás utáni időszakban. Úgy látjuk, hogy a magánegyetemek gyors megjelenése a 90-es évek első felében a leirtaknak megfelelően ment végbe. Ezt követte az állami kontroll megerősödése az akkreditáció bevezetése és a piaci viszonyok térnyerése (tandíj az állami helyeken is), ami részben a nemzetközi bankintézetek sugallatára történt az oktatás könnyebb finanszírozása érdekében. A harmadik kisebbségekre vonatkozó megállapítás a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem alapítását előlegezi meg, miután a romániai magyar képviselőnek nem sikerült hatékony nyomás gyakorlás által önálló állami magyar nyelvű felsőoktatási intézmény létrehozása. „A posztkommunista államok felsőoktatási gyakorlata pedig azt mutatja, hogy a privatizációs állami politikák késleltetése vagy elnyújtása spontán privatizációs folyamatokat indíthat be az intézményi szférában (Setényi., 1992).” Setényi ezt a folyamatot spontán privatizáció balkáni modelljének nevezi. Ez az idézet rávilágít a 90-es évek elejének Romániájára, ami a magán-felsőoktatási intézmények létrejöttét illeti. Setényi robbanásszerű fejlődésről beszél, ami a romániai magánegyetemek esetében 3 év alatt, 1990-1992 között nulláról 14,6%-ra való növekedést jelent (Setényi, 1992). A törvényi hiátust kihasználva a magán felsőoktatási intézmények gombamód szaporodnak és egymással versenyeznek a hallgatókért. Ezek az intézmények nem az állami intézményeket tekintik versenytársaiknak, hanem egymást (Setényi et al., 1992). A magánegyetemeket az állam nem ismeri el, annak ellenére, hogy jogi személyek. Ellenőrzés sem létezik az állam részéről, ez a folyamat csupán tűzvédelmi és fiskális téren jelenik meg. A magánegyetemek tulajdonosai között állami cégek is vannak, oktatóik állami egyetemek

professzorai, akik másodállásban dolgoznak: Az állami támogatás mértékét pontosan nem lehet kimutatni (Setényi et al., 1992). A magánegyetemek létrejöttét az 1990/54 sz. törvényerejű rendelet gyakorlati normáit jóváhagyó 1990/201 sz. határozat I melléklete teszi lehetővé, amely a gazdasági tevékenységeket szabályozza és a szolgáltatásokhoz tartozó oktatási tevékenységet jelöli meg (<http://www.legex.ro/Decretul-lege-54-1990-1122.aspx/>. Letöltve: 2013.12.07.). Mindehhez nem szükséges az Oktatási Minisztérium jóváhagyása. Alapítványok is létrehozhatnak egyetemeket az 1924/21 sz. törvény értelmében ([www.lege-online.ro/Ir-LEGE-21-1924-\(8\).html/letolte](http://www.lege-online.ro/Ir-LEGE-21-1924-(8).html/letolte) 2013.12.07.). Az 1990/1991-es és 1991/1992-es egyetemi évben még mindig magas azon hallgatók aránya (56 illetve 53,4%) az országban, akik műszaki és agrártudományokat tanulnak a nyugat-európai országokkal ellentétben, ahol a hallgatók nagyobb arányban hallgatnak gazdaságtudományokat, jogot, pedagógiát és más humántudományokat. Az állami intézményekkel ellentétben, amelyek konzervatív álláspontot képviselnek hosszú ideig a 90-es években, a magánegyetemek a piac igényeihez igazodnak és rugalmasak: programdiverzifikáció és sokszínűség jellemzi őket. 1991/1992-es egyetemi évben a magánegyetemek hallgatóinak 80,9%-a tanult gazdaságtant és humántudományokat, a műszaki és agrártudományokat hallgatók aránya jóval alacsonyabb (Reisz, D.R., 1992). Az állami és magánszektor intézményeire vonatkozó 1989-1996 közötti időszak adataiból kiolvasható: az állami szektor, alig, míg a magánszektor hatalmas lépésekben fejlődik. Az 1993. évi akkreditációs törvény (www.edu.ro/index.php/legaldocs/1269/2013.12.07) elfogadása és alkalmazása normalizálta a helyzetet és az alapítványi egyetemalapítás vált jellemzővé 1993 után (Reisz, 1997). Ehhez kapcsolható még az 1995. évi új tanügyi törvény, amely a jogi keret megteremtésével a magánegyetemek presztízsét is emelte azzal, hogy elismerte azokat. A tandíjat kezdetben elutasító állami egyetemek fokozatosan hozzászoktak a gondolathoz és mára általánossá vált a tandíjköteles helyek jelentős bevételekhez juttatják az intézményeket, amelyek így módon a szűkre szabott állami költségvetésből kimaradó anyagi háttérrel teremtik meg a fejlesztésekhez. Fontos megemlíteni, hogy a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) a romániai oktatás fő finanszírozói, akik az anyagiakkal együtt stratégiát is kölcsönöztek Romániának a rendszerváltás után főleg, amikor a neoliberális ideológián alapuló gazdaságpolitika jellemzi a demokratikus és szabad államokat, így Romániát is, ami az oktatási rendszer működését szabadpiaci elvekre helyezi (Kozma, 2004, Szolár, 2007).

Számos magánegyetem által bevezetett újítást (a 3 éves felsőfokú képzést és a felvételen alkalmazott teszt módszert) később az állami egyetemek is alkalmaznak, olyannyira, hogy ma már természetes és általánosan elfogadottnak számítanak (Reisz, 2009).

Az expanzió hajtóereje lehet még a kisebbségi csoportok tömeges részvétele a felsőoktatásban.

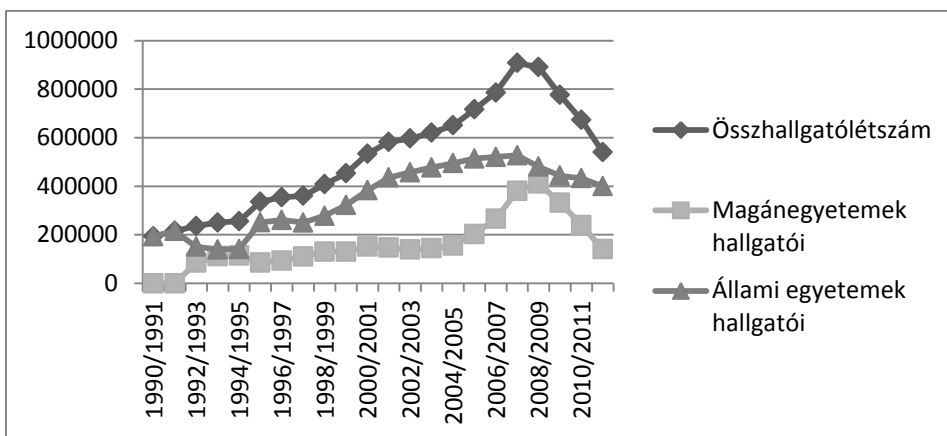
Az 1995/84 sz. tanügyi törvényt módosító 1997/36 sz. (www.legex.ro/OUG-36-1997-11452.aspx/letolte:2013.12.01) kormányrendelet a kisebbségi oktatást is jelentős levegővételhez juttatta.

1. táblázat: Az állami- és magánegyetemek számának alakulása 1989-1996 között Romániában

Év	Állami intézmény	Magán intézmény
1989/1990	44	0
1990/1991	48	17
1991/1992	48	30
1992/1993	48	53
1993/1994	48	66
1994/1995	49	65
1995/1996	50	40 ²

Forrás: Reisz, 1997 alapján, Katona, 2013

A felsőoktatásban, a gyakorlatban is engedélyezik a magyar vonalak létrehozását, ami a rendszer tágulását eredményezi az elkövetkező évek hasonló intézkedéseivel: Bolognai Szerződés aláírása, multikulturális egyetem megteremtése stb.

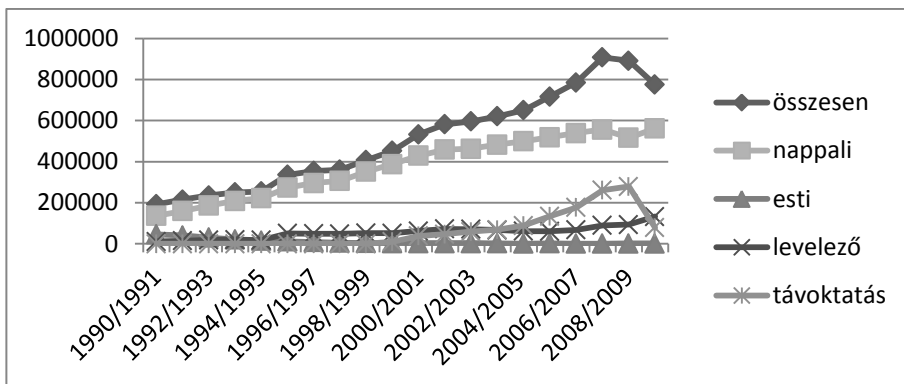
2. ábra: A hallgatólétszám alakulása Romániában 1990-2013 között

Forrás: a NSH (Anuarul Statistic al Romaniei 2010, kiegészítve) Katona P., 2013 számítása és szerkesztése

A demográfiai hullám átvonulása, a középiskolázás tömegesedése, a munkaerőpiaci helyzet és az igények inflálódása Romániában is hozzájárult ahhoz, hogy a hallgatólétszám rövid idő alatt meghaladja a 900 ezret és megközelítse az 1 millió főt az új évezred első évtizedének a végére, ha figyelembe vesszük a még nem akkreditált intézmények hallgatóit is. A hivatalos adat 907353 hallgató a 2007/2008-as egyetemi évben. A tömegesedésre az intézmények főleg differenciálódással és program diverzifikációval válaszoltak.

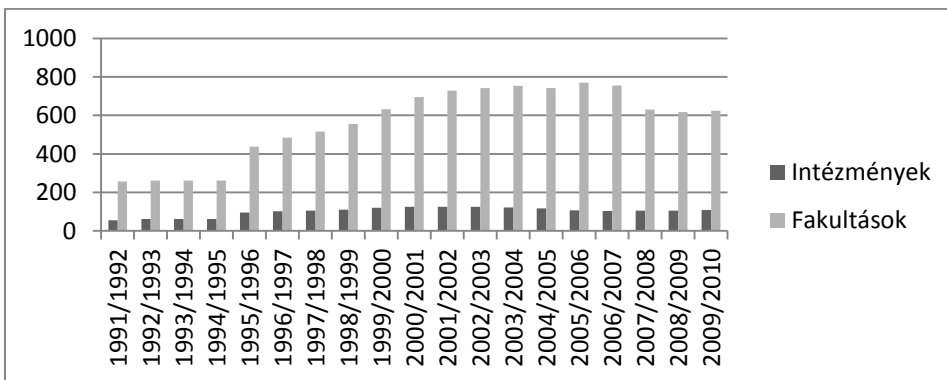
² Engedéllyel rendelkező intézmény az akkreditációs törvény értelmében

2008 után a hallgatólétszám csökkenést a felsőoktatásban a demográfiai okokon kívül főleg a magánegyetemek hallgatóinak a kiesése (gazdasági válság) és a kiegészítő képzések alulfejlesztése okozta. A nappali képzésben résztvevő hallgatók száma nem csökkent számottevően.

3. ábra: A hallgatólétszám alakulása Romániában képzési formák szerint 1990-2011 között

Forrás: a NSH (Anuarul Statistic al Romaniei 2010, kiegészítve) adatai alapján Katona P., 2013 szerkesztése

4. ábra: felsőoktatási intézmények és fakultások száma Romániában 1991-2010 között.

Forrás: a NSH (Anuarul Statistic al Romaniei 2010, kiegészítve) adatai alapján Katona P., 2013 szerkesztése

Érdekes a helyzet a másodrangú központok felsőoktatásában, ahol a hallgatólétszám nem csökkent jelentősen 2008 után, amit a lokalitás erősödésével és a magyar kisebbségi felsőoktatás jelenlétével magyarázunk (pl. Marosvásárhelyen a 11000 körüli hallgatólétszám állandósult az utóbbi 10 évben 2003-2013 között)

Következtetések, javaslatok

A felsőoktatási expanzió Romániában megkésve a rendszerváltás utáni időszakban jelentkezik spontán privatizáció formájában. A magánegyetemek száma az időszak elején robbanásszerű növekedésnek indul, ami gyors reagálás volt az igények kielégítésre és a gyors profitszerzésre. Mindez a felgyülemlett továbbtanulási igények következtében a törvényi hiátus és az állami egyetemek rugalmatlanságával is összefüggésbe hozható. A kormányzat elsősorban 1993-ban az akkreditáció bevezetésével, majd a 1995-ben az új tanügyi törvénnyel megzabolazza ezt a folyamatot, aminek következtében a helyzet normalizálódik. A hallgatólétszám rohamosan növekedésnek indul és a 2007/2008-as egyetemi évig töretlenül felfele ívelő pályán halad. Közben a kisebbségi felsőoktatási törekvések is eredményt érnek el, ami az oktatási rendszer egészére jó hatással volt (expanzió) főleg az 1997 utáni időszakban. A Bolognai Szerződés aláírása 1999-ben új fejezetet nyit a román oktatáspolitikában, ami lényegesen javítja a felsőoktatás modernizálódási fokát és a román felsőoktatásnak az európai felsőoktatási térhez való csatlakozását erősíti meg. A Nemzetközi Valutaalap, a Világbank és az Európai Unió segíti a kormányzatot a reformok megvalósításában, ebben az időszakban, ami többek között azt jelenti, hogy a globalizáció teljes egészében átítatja a román oktatási rendszert. Ez felfogható akár a globalizálódás győzelmének a nemzeti érdekek rovására is, mivel a neoliberais ideológia hatása nyilvánvaló úgy a gazdaságban, mint az oktatásban.

A többlépcsős felsőoktatási képzés bevezetését a Bolognai Szerződésnek megfelelően 2004-ben fogadja el a parlament és a 2005/2006-os egyetemi évtől alkalmazzák a gyakorlatban is, kivételt képez néhány tudományterület, ahol nem bizonyult szakszerűnek ennek bevezetése (orvosképzés pl.).

Említésre méltó, hogy a romániai magyar kisebbséget képviselő politikai elitnek mindeddig nem sikerült elérni az önálló állami magyar nyelvű egyetem létrehozását, ami a továbbiakban is jelentős aspiráció a nemzeti kultúra, identitástudat megközzése és a jövőépítés érdekében. 2001-ben e célból indul el a képzés a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen, amely mára már a romániai felsőoktatási hálózat részévé vált törvény szerint is, aminek alapján megilletnék az állami költségvetési források, amelyeket alapvető jogként a közeljövőben akár számon is lehetne kérni a kormányzattól. Jelenleg a kisebbségi érdekérvényesítés nehézségekbe ütközik helyi szinten, és nemzetközi szinten épp nem aktuális téma a magyar kisebbség alapvető jogainak biztosítása (pl. magyar nyelvű elméleti és orvosképzés biztosítása úgy az elméleti, mint gyakorlati képzés biztosítása).

A felsőoktatási expanzió Romániában jelenleg stagnál, a kiegészítő felsőfokú képzési formák fejlesztését javasoljuk, hogy azok a csoportok is hozzáférjenek felsőfokú képzéshez, akiknek munka mellett van csak lehetőségük erre. Célként fogalmazzuk meg ugyanakkor az élethosszig való tanuláshoz való hozzáférést is minél nagyobb társadalmi rétegek számára, amely a felsőfokú képzés általánossá tételéhez vezethet hosszú távon.

Hivatkozott források

- [1.] Altbach, P.G. – Reisberg, L. – Rumbley, E.L. (2009): Trends In Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. Executive Summary. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/183168e.pdf>, letöltve: 2013.11.13.
- [2.] Böröcz J. (1992): Kettős függőség és tulajdon vákuum: társadalmi átalakulás az államszocialista félperiferián. In: Szociológiai Szemle 1992/3. pp. 3-20.

- [3.] Csepreghy M. (2009): A lavírozó királyi külpolitika kudarca, nagy-Románia bukása 1940-ben. In: *Hadtudományi szemle* 2009/4. pp. 32-38.
- [4.] Gábor K. – Dudik É. (2000): Középosztályosodás és a felsőoktatás tömegesedése. In: *Educatio* 2000/1. pp. 95-114.
- [5.] Kozma T. (1994): Nemzetközi trendek. In: *Educatio* 1994/1. 3-13.
- [6.] Kozma T. (1998): Expanzió. – In: *Educatio* 1998/1. 5-18.
- [7.] Kozma T. (2000): Kisebbségi oktatás Közép-Európában. In: *Educatio* 2000/2. pp. 221-238.
- [8.] Kozma T. (2003): Változások hordozói. In: *Educatio* 2003/1. pp. 65-78.
- [9.] Kozma T. (2004): Kié az egyetem. A felsőoktatás nevelésszociológiája. – Új Mandátum Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest. 202 p.
- [10.] Kozma T. (2010): Expanzió, tények és előrejelzések 1983-2020. – In: *Educatio*, 2010/1, Tavasz. pp. 7-18.
- [11.] Lukács P. (2002): Piaccá lett felsőoktatás. In: *Élet és Irodalom* 2002/6. pp. 9-10.
- [12.] Mandel K. (2005): A román felsőoktatás-politika változásai 1990-2003 között (Ph.D. értekezés), Debreceni Egyetem.
- [13.] Polónyi I. (2000): Egyre többet, egyre kevesebért. In: *Educatio* 2000/1. pp. 43-61.
- [14.] Polónyi I. (2013): Az aranykor vége – Bezárnak-e a papírgyárak? Gondolat Kiadó, Budapest. 284 p.
- [15.] Rădulescu, D.C. (2006): Învățământul românesc 1948-1989 – între derivă și recuperare instituțional-funcțională. – In: *Calitatea vieții - Revistă de politici sociale*, Anul 17, nr. 3-4/2006. București. pp. 307-318. <http://www.iccv.ro/letoltve:2013.12.01>.
- [16.] Rădulescu, D.C. (2003): Învățământul public din România în secolul XIX-lea. Evoluție și consecințe sociale. In: *Calitatea Vieții XIV*. nr. 2/2013. pp. 1-11. <http://www.iccv.ro/oldiccv/romana/revista/rcalvit/pdf/cv2003.2.a03.pdf>, letöltve: 2013.12.06.
- [17.] Reisz, R.D. (1997): Private Higher Education in Romania. A second look. In: *Tertiary Education and Management* volume 3, Nr. 1/1997. pp. 36-43.
- [18.] Reisz, R.D. (2009): Why Adverse Selection is Not Possible in the Central and Eastern European Private Higher Education Sector. In: *Kié az oktatáskutatás*
- [19.] Setényi J. – Drahos P. - Reisz, R.D., Chobanov, P. (1992): Magánegyetemek. In: *Educatio* 1992/2. pp. 283-314.
- [20.] Szolár É. (2007): Ki finanszírozza a romániai közoktatást? In: *Magyar Pedagógia* 3/2007. pp. 205-231.
- [21.] Szöllösi Á. (2009): A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem 1945-2005. Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 253 (+ mellékletek).
- [22.] Teichler, U. (2003): Az európai felsőoktatási reformok főbb kérdései. In: *Educatio* 2003/1. pp. 3-18.

Szerzők:

Katona Péter

PhD-aspiráns
Debreceni Egyetem
Földtudományok Doktori Iskola
katona.peter1975@gmail.com

Kocs Izabella

Pszichológus, gyógypedagógus
Áprily Lajos Főgimnázium, Brassó
kocsizabella@yahoo.com